

ÇOCUKLARLA FELSEFE EĞİTİMİ: NEDEN VE NASIL?¹

Philosophy Education With Children: Why and How?

Pınar Kızılhan*

Öz

Bu araştırmanın amacı, eğitim fakültelerinde görev yapan öğretim üyelerinin, Çocuklarla Felsefe Eğitimine (ÇFE) yönelik görüşlerini incelemektir. Bu amaçla 2018-2019 Bahar yarıyılında 12 öğretim üyesiyle görüşme yapılmıştır. Araştırma nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasıdır. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme tekniklerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Araştırmanın verileri, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilmiş, içerik analiziyle çözümlenmiştir. Öğretim üyeleriyle yapılan görüşmelerin sonucunda, ÇFE'ye yönelik akademik ilginin az olduğu, bu durumun başlıca nedeninin, eğitim fakültelerinin, eğitim felsefecisi istihdam etmemesi ve öğretim üyeleri arasında, ÇFE'nin amacı, yöntemi ve içeriği hakkında görüş birliği olmamasıdır. Öğretim üyesi görüşlerinden elde edilen diğer sonuçlara göre ise ÇFE'nin hedefi, "gerekçeli düşünebilme," "felsefi tavır öğrenme," "kişi olma," "kendine özgü düşünce ortaya koyma," olarak ifade edilirken; içeriğin, çocukların sorularından yola çıkılarak, doğru seçilmiş metinler olması gerektiğidir.

93

Anahtar Sözcükler: Çocuklarla Felsefe Eğitimi, Öğretim Üyesi Görüşleri, Eğitim Fakülteleri.

Abstract

The purpose of this study is to examine the views of faculty members working in education faculties about Philosophy Education with Children (PEC). For this aim, 12 faculty members were interviewed in the 2018-2019 Spring Semester. This research is a case study from qualitative research design. Maximum variation sampling was used to determine the participants. The data of the research were obtained through a semi-structured interview form and analyzed with content analysis. As a result of the interviews with the faculty members, the academic

* Dr. Öğr. Gör., Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi ABD
p.leibniz.k@gmail.com Orcid Numarası: 0000-0001-6803-0183

Dr. Lecturer, Ankara University Faculty of Education Sciences Department of Primary Education Division of
Classroom Instruction Education p.leibniz.k@gmail.com Orcid ID: 0000-0001-6803-0183

Geliş Tarihi / Received: 27.09.2021 - Kabul Tarihi / Accepted: 05.01.2022

interest in PEC is low, mainly due to the fact that education faculties do not employ educational philosophers and there is no consensus among faculty members about the purpose, method and content of PEC. According to the other results obtained from the views of the faculty members, while the goal of PEC is expressed as “reasoning,” “learning the philosophical attitude,” “being a person,” “to put forward a unique thought.” Moreover, the content should be correctly selected texts based on children’s questions.

Key Words: Philosophy Education with Children, Faculty Members’ Views, Education Faculties.

Giriş

Çocuklar, onları çevreleyen toplumları yansıtır (Stearns, 2021). Çocukluk, ilerleyen yıllarda kendini yeniden sunar. Örneğin, çocukluk coğrafi referansı temsil eder. Yerelden evrensel ilerler (Freire 2014). Çocukluk, diğer toplumsal kavramlar gibi norm ve değerlere göre belirlenir. Bu yönüyle çocukluk, toplumsal bir kurgudur (Tan, 1989). Öztan da (2013) çocukluğun, salt biyolojik bir kategori olmadığını, toplumsal ve siyasal bir tahayyül olduğunu belirtir. Postman (1995) da çocukluğun toplumsal bir kurgu olduğunu destekler nitelikte, her nerede okuryazarlık sürekli bir değer olarak görülmüşse, orada okullar oluşmuş ve her nerede okullar oluşmuşsa orada çocukluk anlayışının geliştiğini belirtir (Postman, 1995). Çocukluk, tarih boyunca ekonomik, sosyo-kültürel ve politik düzlemde farklı şekillerde algılanmış ve kavramsallaştırılmıştır (Özkan, 2013).

Çocukluğun, kendiliğindenlik, güç ve sevinç erdemlerine dikkat çeken Rousseau’ya göre çocukluk, insanın doğa durumuna yani “ilksel masumiyete” en çok yaklaştığı zamanki yaşam evresidir (Rousseau, 2011). Çocukluk, insanın ilk nesnellliğini oluşturduğu bir zamandır (Freire 2014). Postman (1995) çocukların, çocukluklarının yok olma tehlikesine dikkat çeker. Yazar, kitap okuma kültürünün kaybolmasının, çocukluğun da kaybolmasına neden olduğunu belirtmektedir. Sorgulamayan ve okur-yazar olmayan bir dünyada, çocuk ile yetişkin arasında bir ayırım yapma gereği duyulmaz. Romalılar tarafından kavramsallaştırılan ayıp düşüncesinin bir parçası olarak, herhangi bir şeyi çocuklardan “saklama” tutumuna dair günümüzde kültürün yetersizliğine vurgu yapar. Bir çocuk, iyi bir okuyucudan beklenen zekâ düzeyini elde ederek yetişkinliğe evrilir. Güçlü bir bireysellik duygusu, mantıksal düşünebilme kapasitesi, üst düzeyde soyutlama yetilerini yönlendirebilme ve haz duygusunu erteleme kapasitesi vb.

Çocukluk, yetişkin olma yolunda ilerlemekten daha fazlasıdır. Çocuklar, insan yaşamını kuşatan felsefi gizeme çok açıktır. Bu durum, felsefi benliğin başlangıcıdır. Ancak genellikle çocukların felsefi benliklerinin gelişmesine az

önem verilir (Matthews, 2000; White, 2010; Direk, 2011; Kuçuradi, 2013; Lone, 2018, Wartenberg, 2018). Çocukluk yıllarındaki varlığa karşı ilgi ve hayret duygusu yıllar içinde yitilmektedir (Tunç, 2017). O halde, tam bu noktada değerler bilgisiyle eylemde bulunmak, olan bitenlere insan hakları bilgisiyle bakmak (Kuçuradi, 2013); özgür, yaratıcı ve tutarlı düşünmeyi geliştirmek (Direk, 2018) adalet, arkadaşlık, zaman, gerçeklik, doğruluk, ölçülülük, cesaret vb. kavramlara dair sorularla çocuğun merak etme eğilimini güçlendirmek (Matthews, 2000; White, 2010; Direk, 2011); çocuğun, bilginin değerini anlamasını sağlamak (Erdem, 2013) çocuktaki iki önemli gelişimsel görev olan öğrenme motivasyonu ve uslamlama (Bodrova & Leong, 2010) körelmeden felsefe eğitimine küçük yaşlarda başlamak, onun hayatı boyunca sorgulayan bir zihne sahip olmasına ve bu tutuma bağlı kalmasını sağlayabilir (Karakaya, 2006; Akdağ, 2011; White, 2010; Direk, 2011; Lone, 2018). Aritoteles, “felsefe merakla başlar” derken felsefenin çocuksu yönüne vurgu yapar. Çünkü hem soru sorma cesareti, hem yanıt arama çabası genel kabullerin, dogmaların ötesine geçmeyi, belirlenmiş olandan uzaklaşmayı gerektirir (Yarkın, 2018).

Teorik Çerçeve

Çocuklarla Felsefe Eğitimi (ÇFE)

Ülkelerin eğitim programlarındaki uzak hedefi, o ülkenin yetiştirmek istediği ideal bireyin özelliklerini betimler (İlkokul Programı, 2018). Atatürk, eğitimin uzak hedefinin “çağdaş ülkeler düzeyine ulaşmak” olduğunu belirtir. Yaşama dayanak olacak değerler, aklın kılavuzluğunda olmalıdır. Bu Aydınlanma tutumu, Atatürk’ün, eğitimde doğru yolun ancak bilim olduğuna inanmasıdır (Gökberk, 2018). Bilindiği gibi Atatürk’ün yaşam felsefesi Karl R. Popper’in tanımladığı şekliyle eleştirel akılcılıktır (Şengör, 2019). Bu nedenle de Atatürk, çocukların eğitimi konusunda büyük bir duyarlılıkla “çocuk vatan gibi sevimli, çocuğa geleceğin büyüğü gözüyle bakılmalı, bilimin doğruları ve sorumluluk duygusuyla yetiştirilmeli” demiştir (Büyükdüvenci, 1984; Akyüz, 1987; Sönmez, 2004). Atatürk’ün eğitim anlayışına benzer şekilde eleştirel akıl ilkelerini kendine kılavuz edinmiş Türk entelektüel tarihinin doruğu Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel de öğretim programlarında her fırsatta felsefi bilgi ve düşünceyi geliştirmeye çalışmıştır (Şengör, 2019).

Çocuklar için felsefe, felsefi düşünceyle çocukları erken yaşlarda tanıştırma girişiminin gelenekselleşmiş adıdır (Tepe, 2013). Çocuklarla felsefe, felsefi soruları, çocukların kendi aralarında tartışması (Wartenberg, 2018); felsefi düşüncelerin harikalar diyarında düşünsel uyanışa katılması (White, 2010); metinler aracılığıyla felsefi sorulara ilgi ve merak uyandırılması, eleştirel düşünmeye elverişli bir zihinsel tutum kazandırmak (Direk, 2011); çocukların

bizzat yaşayarak yaparak içinde oldukları felsefe eylemidir (Bayraktar, 2017). Bu felsefe eylemi, düşünme, muhakeme etme, anlama, anlamlandırma ve ifade etme süreçleridir. Çocuklarla felsefe eğitiminin en yalın yolu, görsel ve yazınsal metinlere eleştirel düşünme yöntemleriyle yönelmektir (Direk, 2011).

Böylece çocuklarla felsefe eylemi en temelde, bir diyalog ve iletişimdir (Bayraktar, 2017). Piaget (2017) de çocuğun ilk olarak egosantrik dil, ardından doğaçlama dil ve son olarak toplumsal dilin geliştiğini ifade eder. Bu nedenle çocuğun olgun bir toplumsal dil düzeyinde düşünüp konuşabilmesi için gerekli sözel kontrol, başkaları tarafından doğru anlaşılma, soyut düşünme aktarımı gibi yetenekleri felsefi bilgi ve diyaloglarla daha etkili gelişebilir. Çünkü diyalog kuran çocuk, nesnellik ve karşılıklılık ilkesi gereği başkalarının da özel bakış açısını kabul eder (Maury, 2008). Çünkü çocuklar, hızla, sosyal kategorilerle ilgili inanç ve düşünce kalıplarını kavramsallaştırır. Bu durum da onların başka sosyal gruplardan olan kişilere önyargı geliştirmelerine neden olabilir (Gülgöz, 2020). Dolayısıyla çocuklarla felsefe eyleminin özellikle de erken yaşlarda başlamasının önemi burada bir kez daha görülmektedir.

Felsefe aracılığıyla düşünme, felsefi olarak düşünmenin ne anlama geldiğine ilişkin bir çabadır (Horner ve Westacott, 2013). Çünkü felsefe henüz konuşulmamış derinliklere doğru yönelen bir çabadır. Felsefenin amacı bu gizemli ortamda kaybolmak değil, insanlığa ve evrene dair akla dayalı görüşler geliştirmektir. Sokrates de, gençlerle yaptığı diyaloglarda, yetişkinlerin, her şeyi bilirim tavrını çürütme yoluna kendini adanmıştır (Akdemir, 2004). Sokrates diyaloglarında, felsefeyle birlikte geometriden, tarihten, politikadan, hukuktan, şiirden, siyasetten, ahlaktan, sanattan söz edilir (Taşdelen, 2007). Felsefe, gündelik sorunlar karşısında öz-farkındalığın artırılması, bilinçli, sorumlu, dikkatli, duyarlı bireyler olunması yolunda katkıları olan bir disiplindir (Mutlu, 2017).

Yaşantılarda, felsefi soruların parlayıp söndüğü anlar vardır. Gündelik yaşam, kendi akışı içinde sürekli olarak bu öğeleri dışarı atma eğilimi taşır. Felsefe eğitimi, her şeyden önce bu yaşantılara sahip çıkma ve sürekli kılma girişimidir (Taşdelen, 2007). Felsefe eğitimiyle gerekçeli düşünme alışkanlığını edinmiş bir zihin, hem kanaatlerinin hesabını verebilir hem de bilgi olan ile bilgi olmayanı ayırt edebilir. Felsefi düşüncenin en önemli özelliği temellendirmedir. Temellendirilmemiş bir görüş, doğru bilgi değildir (Akdemir, 2004; Matthews, 2000; Direk, 2011). Bilgi ile bilgi olmayan, doğru ile yanlış, iyi ile kötü arasında bir ayırım yok ise, bu sanı bilgisidir, yorumlanmaya açıktır. Sokrates de diyaloglarında sanı bilgisi yerine daima doksa bilgisine değer verir (Versenyi, 1995). Kuşkusuz, demokrasi, insan hakları gibi kavramları ele alırken, yine etik olarak uyuşturucu kullanmaya, yalan söylemeye, haksızlık yapmaya karşı dururken ve değer

öğretiminde uyuşturucu kullanmanın, yalanın, haksızlığın vb. zararlarına değinirken, zorunlu olarak doğru-yanlış ayırımına gidilir. Bu ayırım, karşıtların yarar ya da zararlarının nesnel olarak karşılaştırılması ve doğrunun epistemolojik açıdan temellendirilmesiyle olasıdır (Aydın, 2006).

Günümüzde birçok ülkede, çocuklarla felsefe yapma modelleri ve sistematik uygulamalar geliştirilmiş ve başarılı sonuçlar alınmıştır. Türkiye’de bu konudaki çalışmalar henüz düşünce aşamasındadır (Karakaya, 2006; Tepe; 2013; Çotuksöken, 2013; Kuçuradi, 2013). Felsefi düşünmenin yaşamı anlamlı kılmadaki bu gibi katkıları kabul edildiğinde, şu sorunun sorulması önem taşır: *‘İyi düşünmek neden çocuktan itibaren geliştirilmelidir? Bunu nasıl yapabiliriz?’* Çocuklar, felsefeyi değil, “felsefi olarak düşünmeyi” öğrenmelidir. Çocuklarla felsefe, düşünme üzerine vurgu yapar, düşünme becerilerini geliştirmeyi amaçlar (Matthews, 2000; White, 2010; Direk, 2011; Taşdelen, 2014; Lone, 2018; Wartenberg, 2018).

Araştırmanın odağı gereği, eğitim fakültelerindeki felsefe içerikli dersler, 1998; 2007 ve 2017 programlarını gözden geçirilmiştir. 1998 yılı öncesi öğretmen yetiştirme lisans programlarında, “felsefe, “felsefe tarihi” eğitim felsefesi” dersleri mevcuttur. Eğitim fakültesi öğretmen yetiştirme 2007 lisans programında ise Çizelge 1’de bölümler ve felsefe içerikli dersler gösterilmiştir:

Çizelge 1. Eğitim fakültesi öğretmen yetiştirme lisans programları (2007)

Bölümler	Dersler					
	Eğitim felsefesi	Felsefe	Matematik F.	Sanat F.	Ahlak F.	Din F.
Okul Öncesi Ö.	2. yarıyıl (GK)					
Sınıf Ö.		3. yarıyıl (GK)				
Matematik Ö.			8. Yarıyıl (A)			
Fen Bilgisi Ö.	-	-				
Sosyal Bilgiler Ö.		2. Yarıyıl (A)				
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	2. Yarıyıl	1. Yarıyıl				
Resim-İş Ö.				4. Yarıyıl (A)		
Müzik Ö.		1. Yarıyıl	(GK)			
Din Kültürü ve Ahlak bilgisi Ö.		2. Yarıyıl (GK)			5. yarıyıl (A)	6. yarıyıl (A)

A: Alan eğitimi dersi GK: Genel Kültür dersi

Çizelge 1’de görüldüğü gibi eğitim fakültesi öğretmen yetiştirme 2007 lisans programında yer alan felsefe dersi, genel kültür yeterlik alanı ile eğitim felsefesi dersi ise alan eğitimiyle ilişkilendirilmiştir. 2018 yılından beri eğitim fakültesi öğretmen yetiştirme lisans programları yenilenmiş, eğitim felsefesi tüm dallarda 2. Yarıyıldan alan bilgisi yeterliliği olarak yer almıştır. Özellikle çocuklarla felsefe eğitimi içerikli seçmeli dersler araştırma kapsamındaki öğretim üyesi görüşlerinden elde edilen bulgularda sunulmuştur.

Konuyla İlgili Araştırmalar

Karakaya (2006) üniversitelerin eğitim ve ilahiyat fakültelerinde çocuk felsefesi öğretimi (didaktiği) ile ilgili bölümlerin açılmasını ayrıca eğitim ve öğretim kurumlarında çocuk felsefesine yer verilmesinin önemine dikkat çekmektedir. Çotuksöken’in (2013) Düşünme Eğitiminin Güncel Durumu ve Sorunları başlıklı inceleme yazısındaki alt problemlerinden biri, “üniversitelerin konuya yaklaşımı ne durumdadır” sorusudur. Bulgulara göre sınırlı sayıda üniversitelerde bağımsız çalışmalar yürütülmüş, son birkaç yıldır ise üniversitelerdeki çalışmaların azaldığı ifade edilmektedir.

Çocuklar için felsefe eğitim programının altı yaş grubu çocuklarının, atılganlık, işbirliği ve kendini kontrol sosyal becerileri üzerindeki etkisi Okur (2008); çocuklar için felsefe eğitimi üzerine nitel bir araştırma Akkacoğlu Çayır (2015); okul öncesi dönemdeki çocukların felsefi sorgulama süreçlerinde oluşturdukları soruların düzeyi ve verdikleri cevapların niteliği Demirtaş (ve diğ., 2018); çocuklar için felsefe / çocuklarla felsefe Boyacı (ve diğ., 2018); çocuklarla felsefe öğretim programının okul öncesi dönemdeki çocukların eleştirel düşünme becerileri üzerindeki etkililiği Karadağ ve Demirtaş Yıldız (2018); Sokratik yöntemle dayalı eğitim programı uygulamaları (Kanat ve Temel, 2019); felsefi düşünmenin önemi ve çocuklar için felsefe Ögüt (2019) adlı araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca, İlahiyat Fakültelerinde felsefe derslerinin öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi (Toktaş ve Acuner, 2003); özel eğitim öğretmen adaylarının eğitim felsefesi dersine ilişkin görüşleri (İnce ve Yıkılmış, 2021) adlı araştırmalar yapılmıştır.

Eğitim fakülteleri, öğretim üyelerinin, ÇFE’ne ilişkin görüşlerinin alındığı güncel bir çalışma olması açısından bu araştırmanın önem taşıdığı düşünülmektedir. Avrupa yükseköğretim alanında Bologna sürecine uyum çalışmaları, Dünyada ve Türkiye’de aynı alanda eğitim veren lisans programları için çekirdek programlar oluşturma gündeme gelmektedir. Bu bağlamda eğitim/eğitim bilimleri fakültelerinin lisans programlarının da güncellenmesine ve ortak çekirdek programlar oluşturulmasına ihtiyaç

duyulmuştur. Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri yeniden hazırlanarak 2017 yılında yayımlanmıştır. Öğretmenlikle ilgili yeni yeterlikler yanında yeni hedeflere ve beklentilere yer verilmiştir (YÖK, 2018). Yeniden yapılanan eğitim fakültesi programlarında bu derslerin durumu hakkında uzman görüşü almak ihtiyacı doğmuştur.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, eğitim fakültelerinde görev yapan felsefe ve eğitim felsefesi alanındaki öğretim üyelerinin, çocuklarla felsefe eğitimine ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın sorusu, felsefe ve eğitim felsefesi alanındaki öğretim üyelerinin eğitim fakültelerinde, çocuklarla felsefe eğitimine yönelik görüşleri nedir? olarak belirlenmiştir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Nitel bir araştırma olarak tasarlanan bu çalışma bir durum çalışmasıdır. Durum çalışması “nasıl” ve “niçin” sorularını temel alan, bir olgu ya da olayı derinlemesine incelemesine olanak veren bir araştırma yöntemidir. Durum çalışması, olgunun içinde oluşan ortamı güncel haliyle ve derinlemesine ele alır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Durum çalışması, “ne oluyor veya neden oldu?” gibi betimleyici sorularla ya da “neden ve nasıl oldu?” gibi açıklayıcı sorulara odaklanır (Yin, 2017). Eğitim fakültelerinde, eğitim felsefesi alanında görev yapan öğretim üyelerinin, çocuklarla felsefe konusuna dair güncel durum ile ilgili görüşleri, neden ve nasıl sorularına odaklanılarak derinlemesine öğrenilmiştir.

Çalışma Grubu

Bu amaçla 2018-2019 Eğitim Öğretim Bahar yarıyılında, eğitim felsefesi, sosyolojisi ve felsefe alanında toplam 12 öğretim üyesi ile yaklaşık bir saat süren oturumlarla görüşme yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, oluşturan üç farklı uzmanlık alanındaki 12 öğretim üyesinin çalıştıkları kurum ve uzmanlık alanlarına göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretim Üyelerinin Çalıştıkları Kurum ve Alanlarına Göre Dağılımı

Kurum	Alan	F
AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi	Eğitim felsefesi	2
Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi	Eğitim felsefesi	1
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi	Eğitim felsefesi	1
Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi	Felsefe	1
Adnan Menderes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi	Felsefe	1
Van YYÜ Edebiyat Fakültesi	Felsefe	1
Erzurum Teknik Edebiyat Üniversitesi	Eğitim felsefesi	1
Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi	Eğitim felsefesi	1
Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi	Eğitim Sosyolojisi	1
Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi	Felsefe	1
Çukurova Üniversitesi	Eğitim felsefesi	1
TOPLAM		12

Tablo 2. Öğretim Üyelerinin Unvanlarına Göre Dağılımı

Kurum	Alan	%
Prof. Dr.	5	42
Doç. Dr.	6	50
Dr. Öğr. Üyesi	1	8
TOPLAM	12	100.00

Veri Toplama Aracı, Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma verileri, 2018-2019 eğitim öğretim bahar yarıyılında amaçlı seçkili örneklemeyle belirlenen 12 öğretim üyesidir. Eğitim fakültelerinin, çocuklarla felsefe eğitimine yönelik görüşlerini belirlemek için 12 öğretim üyesi ile görüşme yapılmıştır. Görüşme soruları açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formunda, öğretim üyelerinin, ÇFE'ne yönelik güncel durumun ne olduğu, ÇFE'nin hedefin ne/neler/ olması gerektiği, içeriğin ne olacağı, yöntemin nasıl olması gerektiği ve nasıl bir değerlendirmenin uygun olabileceğine ilişkin sorularla görüşleri sorulmuştur. Bu amaçla öğretim üyelerine “neden?” ve “nasıl?” şeklinde aşağıdaki görüşme soruları yöneltilmiştir:

1. Eğitim fakültelerinin programlarında çocuklarla felsefe konusuna yaklaşım ne durumdadır?
Böyle bir (şeye) ihtiyaç var mı sizce? Neden var? Veya neden yok? Siz

buna nasıl bakıyorsunuz? Üniversiteler, eğitim fakülteleri, çocuk ve felsefe konusunda ne yapabilir?

2. Eğitim fakültelerinde, ÇFE'nin gelişimine veya güçlüklerine ilişkin görüşleriniz nelerdir?
3. Eğitim fakültelerinin programlarında ÇFE nasıl geliştirilebilir?
4. Sizce çocuklarla felsefe nasıl hangi yaşta başlanabilir? Neden?
5. Sizce çocuklarla felsefe eğitim programlarında öncelikli hedef ne olmalı?
6. Sizce çocuklarla felsefe konusuna yaklaşımda en uygun içerik ne olmalı? ÇFE'de içeriğin nasıl düzenlenmesi gerektiği konusundaki görüşleriniz nelerdir?
7. Çocuklarla felsefe konusuna yaklaşımda hangi tür yöntemlerin uygun olduğunu düşünüyorsunuz? Neden?
8. Sizce çocukların felsefi düşünme eğilimleri nasıl değerlendirilebilir?

Verilerin Analizi

Araştırma verileri, içerik analiziyle çözümlenmiştir. İçerik analizinde temel amaç toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bu amaçla, analiz, verilerin kodlanması, kodların düzenlenmesi, temaların bulunması, bulguların yorumlanması şeklinde yürütülmüştür (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Araştırmada, “Çocuklarla Felsefe Eğitimine (ÇFE) yönelik Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” aracılığıyla konuşma kayıtlarından elde edilen veriler M.S. Word Programına aktarılmış, ham verilere ulaşılmıştır. Öncelikle ham veri seti okunmuş ve kavramsal olarak anlam ifade eden sözcük, cümle ve paragraf gibi birimlerden anlamlı bütünleri temsil eden anahtar liste oluşturulmuştur. Ardından kodlar bir araya getirilerek, araştırma soruları çerçevesinde araştırma bulgularının ana hatlarını oluşturacak kategoriler ortaya çıkarılarak temalar düzenlenmiş içerik analizi yapılmıştır. Araştırma bulguları, içerikten ödün vermeyecek tarzda betimlenmiş ve raporlaştırılmıştır. Alt problemler, verilerin analizinde başlıklar olarak kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Bir görüşün kime ait olduğunu tanımlayan kişisel bilgiler, söz konusu görüşün hemen ardındaki parantez içinde kodlanarak verilmiştir (örneğin: F, 9, E; EF, 12, E). Bu kodların anlamları şöyledir: Öğretim üyesinin akademik alanı F (felsefe) ya da EF (eğitim felsefesi)dir. E veya K çalışma grubuna ait cinsiyeti

ifade etmektedir. Veriler tema, kod ve öğretim üyelerine ait görüşleri içeren çizelgeler vasıtasıyla görsel hale getirilmiştir.

Araştırmanın güvenilirliği için, öğretim üyesi görüşlerinden araştırmacı tarafından not alınarak kaydedilen verilerin yazıya dökülmesinin ardından, farklı bir araştırmacı tarafından bağımsız şekilde kodlanarak sonuçlar karşılaştırılmış, birbiri ile uyumlu kodlamaların yapıldığı görülmüştür.

3. Bulgular

1. Öğretim Üyelerinin ÇFE'ne İlişkin Görüşlerine Yönelik Bulgular

ÇFE'ne ilişkin güncel durum, ihtiyacı belirlemeye yönelik önemli bir faktördür. Bu amaçla, şu araştırma sorusu yöneltilmiştir: “*Çocuklarla felsefe eğitimine öğretim üyelerinin bakış açısı nasıldır?*” Bu soruya verilen yanıtların analizi sonucunda belirlenen tema, kod ve görüşler şu şekildedir:

Çizelge - 1 ÇFE konusuna dair öğretim üyelerinin görüşleri

<i>Tema</i>	<i>Kod</i>	<i>Görüş</i>
Alanın iki boyutu	Eğiticilerin Eğitimi (f=8)	<i>Eğiticilerin eğitimi ÇFE'nin kurumsal yönüdür (F, 9, E).</i>
	Uygulama (f=7)	
Alanın akademik durumu	Gelişen Akademik İlgi (f=9)	<i>“Maltepe, Ankara, Mimar Sinan, Dokuz Eylül ve Hacettepe Üniversite'lerinde çocuklarla felsefe yürütülmeye çalışılıyor” (F, 9, E).</i>

ÇFE'nin kurumsal (eğiticilerin eğitimi) ve uygulamalı (çocuklarla felsefe) olmak üzere iki boyutu olduğu belirtilmiştir (f=8). Buna ilişkin ifade şöyledir:

“Bir kolaylaştırıcının öncülüğünde, çocuklarda düşünce sistematizi geliştirmeyi amaçlayan eğiticilerin eğitiminde, öğretmenlerle (sınıf ve dal) devlet okulu ve kolejlerle çalışılmaktadır. Kurumsal boyut yani eğiticilerin eğitimi için ders materyalleri, öğretim üyelerince hazırlanmaktadır” (F, 9, E).

Son yıllarda çocuk ve felsefe konusuna ilgi ve yönelim artmakla birlikte, fakültelerde yeterli akademik çalışmaların yapılmadığı belirtilmektedir (f=10). Eğitim fakültelerindeki yeniden yapılanma programlarında, çocuk ve felsefe gibi derslerin yer almadığına ilişkin bir yorum şöyledir:

“Yeniden yapılanan eğitim fakültesi programlarında bu derslere yer verilmemiştir. Eğitim fakülteleri, çocuğu özne olarak gördüğünü iddia eden bölümlerdir. Böyle bir dersin yaygınlaşması konusunda adım atılmadı. Ayrıca çocuklarla felsefe, felsefeciler arasında ilgi duyulan konulardan biri değil. Çocuk ve felsefe konulu derslerin ve çalışmaların sayısı yeterli değil. Felsefe bölümlerinde çocuklarla felsefe içerikli dersler bulunmadığı gibi, yeterli akademik çalışma da yapılmamaktadır” (EF, 1, E).

Son dönemlerde bu konuya özellikle yüksek lisans öğrencilerinin ilgi gösterdiği belirtilmektedir. Öğrencilerin bitirme tez konusu için çocuklarla felsefe tercih edildiğine yönelik bir ifade şöyledir:

“Felsefe bölümü öğrencileri, bitirme tezlerini de çocuk ve felsefe konusunda hazırlamaya istekli. Çocuklarla felsefe alanında, felsefeciler arasında bir görüş ayrılığı var. Çocuklarla felsefe, doğrudan felsefenin bir kolu olarak görülüyor. Dolayısıyla bitirme tezlerinin konusu da olamayacağı düşünülüyor. Ancak Dünya literatüründe, Matthew Lipman’ın öncülüğünde çocuklarla felsefenin gelişmiş pek çok ülkede ilgi gördüğü bilinmektedir. Buna dayalı eğitim programları geliştirilmektedir” (EF, 10, E).

Bulgulardan elde edilen açıklamalara göre, çocuklarla felsefe kurumsal ve uygulamalı iki boyutludur. Eğitim fakültelerinde, ÇFE’nin, gelişmekte olan bir akademik alan olduğu anlaşılmaktadır. Yeniden yapılanan eğitim fakültesi programlarında çocuklarla felsefeye yer verilmemiştir.

2. Öğretim Üyelerinin ÇFE’nin Güçlüklerine İlişkin Görüşleri

Araştırmanın bir önceki sorusuna verilen yanıtlarda, öğretim üyeleri tarafından bazı güçlüklerden bahsedilmektedir. Bu durum dikkate alınarak kendilerine, şu soru yöneltilmiştir: “Eğitim fakültelerinde, ÇFE’nin gelişimine veya güçlüklerine ilişkin görüşleriniz nelerdir?” Bu soruya verilen yanıtların analizine ilişkin olarak şu tema, kod ve görüşler tespit edilmiştir:

Çizelge - 2 Öğretim üyelerinin ÇFE'nin güçlüklerine ilişkin görüşleri

Tema	Kod	Görüş
Kamusal eğitim	Kamusal eğitimin ödevi (f=9)	ÇF'ye özel okulların daha çok önem verdiği görülmektedir (EF, 12, E)
	Okul-Üniversite (felsefe bölümleri) işbirliği (f=6)	
ÇF'nin felsefenin bir dalı olarak görülmemesi	Felsefe bölümlerinden öğretim elemanı desteği talebi (f=6)	"Çocuklarla felsefe, doğrudan felsefenin konusu gibi görülmediğine ilişkin bir tutum söz konusu" (F, 9, E).
	Sınırlı alanyazın (f=7)	
Çocuğun düşünme eğilimi	Çocuğun felsefi benliğinin göz ardı edilmesi (f=8)	Çocuğun kendi olarak özgün olması gerekir (EF, 6, E).

İlk olarak, çocuklarla felsefe disiplininin, "kamusal eğitimin ödevi" (f=9) olduğu belirtilmektedir. Bu konudaki görüşler şöyledir:

"İlkokulda felsefe gereklidir ve bu eğitim yalnızca özel okulların önemseydiği bir konu olmamalıdır" (EF, 5, K).

Bu konudaki uzman bir başka görüş şu şekildedir:

"Çocuğun eğitimi annenin babanın özel sorunu gibi görülmektedir. Etütler, kurslar vb. Dolayısıyla çocuk kamusal alanın dışına atılmış durumda. Çocuk büyütmek, eğitmek Türkiye'de özel bir mesele olarak görülüyor" (F, 7, E).

İkinci temaya göre, ÇFE, "Batı'da gelişen alanyazınla sınırlıdır" (f=8). Bu konudaki uzman görüşü şöyledir:

"Çoğu üniversitelerde çocuk ve felsefe gibi bir birim yok. Batıda yapılan çalışmalar; burada şapkadın tavşan çıkarmak gibi bizde üretilmeye çalışılıyor" (EF, 4, E).

Benzer bir başka ifade:

"Çocuklarla felsefe, felsefe alanının bir kolu gibi düşünülmemektedir. Oysa bu dersin temel amacı, eleştirel düşüncenin yaygınlaşmasıdır" (EF, 12, E)

Eğitim fakültelerinin, felsefe bölümlerinden öğretim elemanı desteği talebine ilişkin bir görüş ise:

“Üniversitelerin bünyesinde yürütülen bir takım uygulamalarda üniversitelerin felsefe bölümlerinden destek istenilmektedir. Ankara Üniversitesi’nde Çocuk Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi’ndeki çalışmalar buna örnek verilebilir. Üniversitelerde çocuklarla felsefe alanında uzmanlaşma söz konusu değildir. Batıda da pek çok yerleşik üniversitede dahi bu konuda pilot uygulamalar gibi yeni bir oluşum söz konusudur”(F, 8, E).

Üçüncü temada, “gerek formal gerekse de informal eğitimde çocuğun felsefi benliği ve düşünme eğilimi göz ardı edilmektedir” görüşü belirtilmektedir (f=7). Bu konudaki bir ifade:

“Beş yaşından itibaren çocukların felsefi düşünme eğilimleri gelişir, yaş ileri evrildikçe yerleşmiş düşünme kalıplarıyla felsefe yapılması olanaksız oluyor” (F, 9, E).

Çocuğun felsefi benliğinin bir ögesi olan “sorgulayan” niteliğinin göz ardı edilmesine dair bir görüş şöyledir:

“Çocuğa yüklenen anlamlar içerisinde “sorgulayan” kelimesi sanki sınırlı, üzerine çok düşülmesi lazım” (F,7, E).

“Batılı ülkelerde çocuklarla felsefe eğitim programları, ülkelerin ihtiyacıdır” şeklinde belirtilen bir görüş şöyledir:

“Eğitim programlarının, toplumun ihtiyaçlarıyla bağıni kuramadan deva olsun diye alınmasının bir yararı olamaz. Sırf deva olsun diye değerler eğitimi, yapılandırmacı yaklaşım, çocuklarla felsefede uygulamada sıkıntılar yaşanmaktadır” (EF, 4, E).

Çocuklarla felsefenin epistemolojik temellerine değinen ve yukarıdaki ifadeyi destekleyen bir diğer görüş şöyledir:

“Çocuklarla felsefe, varlık, bilgi ve değer konusunda teorik bilgi gerektirir. Düşünme ve değerler eğitimi gibi derslerin popüler olması sıkıntı. Bu konunun felsefi bir angajmanı ve epistemolojik temelleri

var. Örneğin, Rousseau, çocuğu tanrısal bir kavrayış içinde görür; çocuk insan elinde bozulur; eğitim çocuğa biçim vermektense, çocuğun biçimini korumaya yönelmelidir” (EF, 6, E).

Öğretim üyeleri, ortaöğretimden yükseköğretime geçişte okul – felsefe işbirliğinin gerekli olduğunu belirtmektedir. Buna dair ifade şöyledir:

“Öğrencinin ortaöğretimden yükseköğretime geçişte çocukların felsefi benliklerini geliştirmek için diyaloglar yapılabilir” (F, 7, E).

Bulgulardan elde edilen ifadelere göre, ÇFE’nin gelişmemesinin bir nedeni, çocuklarla felsefenin, kamusal eğitimin bir görevi olduğunun düşünülmemesidir. İkinci nedeni ise eğitim fakültelerinde öğretim elemanlarının çocuklarla felsefeyi akademik bir çalışma olarak benimsememesidir. Son olarak, çocuğa yüklenen anlamların içerisinde sorgulayan niteliğinin göz ardı edilmesidir.

3. Öğretim Üyelerinin, Eğitim Fakültelerinde ÇFE’nin Nasıl Geliştirilebileceğine İlişkin Görüşleri

Öğretim üyelerinin yanıtları, program geliştirme çalışmalarının önemli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla “Eğitim fakültelerinin programlarında ÇFE nasıl geliştirilebilir?” sorusuna verilen yanıtların analizinde şu tema, kod ve görüşler elde edilmiştir:

Çizelge - 3 Öğretim üyelerinin, Eğitim Fakültelerinde ÇFE’nin nasıl gelişebileceğine ilişkin görüşleri

Tema	Kod	Görüş
İçerik	Antropolojik, epistemolojik ve ontolojik içerikli dersler (f=7)	ÇF’de antropolojik temel üzerinden hareket edilmelidir (EF, 6, E).
	Öğrenmenin nörofizyolojik temelleri	
Eğitim felsefesi uzmanlık alanı	Eğitim felsefesi öğretim elemanı istihdamı (f=6)	Eğitim fakültelerinde yeterince eğitim felsefesi alanında eleman istihdam edilmemektedir (EF, 12, E).

Eğitim fakültelerinde, çocuklukla ilgili antropolojik, epistemolojik ve ontolojik içerikli dersler lisans programlarında ayrıntılı ele alınabilir (N=7). Bu konudaki bir uzman görüşü şöyledir:

“Çocuğun benliğini eritmek, çocuğun ben olarak var olması için doğacı eğitim anlayışına sahip görüşlerin öğretmen adayları tarafından özümsemesi gereklidir. Çocuk, toplum içinde kendi rengini belli etmelidir, ben olamamakla ilgili sorunlar ciddi toplumsal sorunlara da neden olmaktadır. Mahremiyet, ben olma, kişi olma gibi konuların çocuklara öğretimi çok gündemde olduğu için önümüzdeki yıllarda konunun önemi daha da artacaktır” (EF, 6, E).

Öğretim üyeleri, çocukluğun epistemolojik temelleri hakkında özellikle Aydınlanma Çağı düşünürleri, örneğin, Montaigne, J.J. Rousseau, ayrıca Kierkegaard gibi varoluşçu yaklaşımların öğretmen adaylarına tanıtılmasını gerekli görmektedir. Öğrenmenin bilimsel temellerine ilişkin bir diğer görüş şöyledir:

“Öğrenmeye ilişkin hiçbir deneysel veri yok, öğrenmenin nörofizyolojik temelleri üzerinde yeterli ders içerikleri bulunmamaktadır. Eğitim fakültelerinde, öğrenme laboratuvarlarının olmaması çelişkidir. Eğitim fakülteleri standart bilgileri aktaran kurumlara dönüşmüş durumdadır” (EF, 1 E).

Bulgulardan elde edilen açıklamalara göre mahremiyet, özel yaşamın gizliliği gibi eğitimdeki etik konuların, felsefi problemler yoluyla irdelenmesi konusunda akademisyenlerin çalışmalar yürüttüğü belirtilmektedir. Eğitim fakültelerinde, öğrenmenin nörofizyolojik ve felsefi temellerine aşına olunmamasının eksiklik olduğu ifade edilmektedir.

İkinci temaya göre eğitim fakültelerinin, eğitim felsefesi alanında öğretim elemanı istihdam etmesi gerektiği belirtilmektedir (f=8). Buna ilişkin görüş şöyledir:

“Eğitim fakültelerinin eğitim felsefesi alanında uzman yetiştirmesi gerekmektedir” (EF, 12, E).

Eğitim fakültelerinde çocuklarla felsefe gibi seçmeli derslerin, kişisel çabalar eşliğinde yürütüldüğü belirtilmektedir (f=7). Bu konuda ifade edilen uzman görüşü şöyledir:

“Kültür genlerimizde, felsefeye, eleştiriye, sorgulamaya, alternatif ve farklı düşünmeye karşı negatif refleksimiz var diye düşünüyorum.

Eğitim fakültelerinde de benzer anlayış söz konusu, sorunun buradan kaynaklandığını düşünüyorum” (EF, 3, E).

Öğretim üyeleri, çocuklarla felsefenin, ontolojik bir sorun olarak gündemde olduğunu, dolayısıyla çocuklarla felsefenin geleceğin önemli bir akademik çalışma alanlarından biri olacağını öngörmektedir (f=9). Buna dair görüşler şöyledir:

“Çocuklarla felsefe konusuna ilgi yaygınlaştığı için bu konuda ilgili lisans programı, dersler ya da anabilim dalının olması sağlanabilir” (EF, 6, E).

Bu konuda bir başka görüş:

“Çocuklarla felsefe, Türkiye’de de geç intikal etmiştir. Bazı üniversitelerde bu konudaki çalışmalar; bir takım pilot uygulamalarla yürütülmektedir. Üniversitelerin felsefe bölümlerinde ÇF ya da çocuk ve felsefe ilişkisi üzerine gerek lisans gerek yüksek lisans düzeyinde ders ya da bir içerik bulunmamaktadır” (F, 8, E).

Bulgulardan elde edilen görüşlere göre, eğitim fakültelerinde, çocuk antropolojisi gibi bir genel kültür dersi şarttır. Eğitim felsefecisi istihdam edilmelidir. Bunun dışında, felsefe bölümleri okullarla işbirliği sağlayabilir. Çocuklar ve felsefe haftası gibi etkinlikler düzenleyebilir, çocuklar, felsefe bölümlerine davet edilerek felsefeyle uğraşanlarla yapacağı diyalog ve tartışmalarla felsefi düşünmenin gelişmesine katkı sağlanabilir.

4. Öğretim Üyelerinin ÇFE’de Hedefin Ne/Neler Olabileceğine İlişkin Görüşleri

Bir sonraki soru, “ÇFE’de hedefin ne/neler ve neden olması gerektiği konusundaki görüşleriniz nelerdir?” sorusuna verilen yanıtların analizinde elde tema, kod ve görüşler şöyledir:

Çizelge - 4 Öğretim üyelerinin ÇF konusunda hedefin ne/neler olabileceğine ilişkin görüşleri

<i>Tema</i>	<i>Kod</i>	<i>Görüş</i>
ÇFE'nin hedefi	Eleştirel düşünme (f=12)	<i>ÇF'nin amacı bir konuda eleştirel düşünme, gerekçelendirmeyi anlamaktır (EF, 12, E)</i>
	Tartışma kültürü (f=10)	<i>ÇF'nin hedefi tartışma kültürünün olgunlaşmasıdır (EF, 6, E)</i>
	Demokratik birey olma (f=8)	<i>ÇF'nin amacı demokratik birey olma özelliğinin gelişmesidir (EF, 1,E).</i>

Çocuklarla felsefe programlarında hedef, felsefe ve mantık bilgisine sahip bir kolaylaştırıcı öncülüğünde çocuklarda eleştirel düşünmeyi geliştirmektir (f=12) Bu konudaki görüşler şöyledir:

“Çocukların kendi kendilerine eleştirel düşünme kapasitelerine bir zemin oluşturmaktır. Gerekçe istemek çok önemlidir. Aynı konuya katılıp farklı gerekçeler de sunabilirsiniz. Çocuklarla felsefede bu yetiyi geliştirmek önemlidir. Felsefi diyalogun devamında fikir belirtmek isteyen katılımcılar “....'ya katılıyorum, çünkü ...” veya “....'ya katılmıyorum, çünkü ...” şeklindeki ifadelerle sürece katılır. Dolayısıyla katılımcı tartışılan konuya ilişkin görüşünü gerekçesiyle birlikte sunar” (F, 9, E).

109

Bu konuda bir başka ifade:

“Çocuk, kendisini sorularda ifade eder. Çocuk, açık uçlu soru soran öznedir. Bu nedenle çocukluğun ne olduğu doğru anlaşılmalıdır. Çocukların soru sormasında ısrar etmelerinden yetişkinler yararlanmayı bilmelidir. Çocuklar; tek cümlelik neden sonuç ilişkisi içinde düşünmezler” (EF, 1, E).

İkinci hedef, tartışma kültürünün gelişmesidir (f=10). Bu konuda ifade edilen uzman görüşü şöyledir:

“Bir problemi kişiselleştirmeden tartışmak demek fikirlerin kanaate dönüşmesiyle ilgilidir. Örneğin adaletle ilgili görüşümüzü dile getirmek, bu görüşü topluluk önünde tartışmak bu konudaki farklı kanaatleri dinlemek, sorgulamak, yeni kanaatlere açık olmaktır” (F, 9, E).

Öğretim üyeleri tarafından çocukların yaratma ile ilgili ontolojik sorular sordukları belirtilmektedir.

“Tanrı en büyük müdür? Ne kadar büyüktür?” (EF, 6, E).

Çocukların metafizik sorular sorabildiğini ifade eden bir başka görüş şöyledir:

“Çocuklar metafizik sorular sorabilir. Bir şey neden o şeydir? Neden düşman düşmandır; dost dosttur, neden siyah kırmızı değildir gibi akla gelmeyecek soruları çocukların sorduğuna tanık oluruz. Yetişkin bu soruyu sormaz, çünkü kafasında her şey nettir, ancak çocuk için her şey soru konusu olabilir” (F, 8, E).

Bulgulardan çıkarılan açıklamalara göre çocukların ontolojik, metafizik sorularını yanıtlamak, eleştirel düşüncelerini sağlamak ve tartışma kültürünü geliştirmek çocuklarla felsefe programının hedefleridir. Çocuklarda sorgulayıcı tavrı içselleştirmek, sorgulayıcı bilinci geliştirmek metafiziğe yatkın algıyı törpülemeyen daha ileri adımlara taşımaya başarmaktır.

5. Öğretim Üyelerinin ÇFE’de İçeriğin Ne/Neler Olabileceğine İlişkin Görüşleri

Beşinci soru şuydu: “ÇFE’de içeriğin nasıl düzenlenmesi gerektiği konusundaki görüşleriniz nelerdir?” Bu soruya verilen yanıtların analizine ilişkin tema, kod ve görüşler sunulmuştur.

Çizelge – 5 Öğretim üyelerinin ÇFE’de içeriğin ne/neler olabileceğine ilişkin görüşleri

Tema	Kod	Görüş
İçerik	Hakikat duygusu (f=7)	Varlık, nesnel gerçeklikler öykülerle tartışılabilir (F,7, E)
	Saygı (f=6)	Saygı değerine sahip olmayan bir kişi eleştirel düşünemez (EF, 2, E).

Çocuklarla felsefe programlarının içeriği, hakikat duygusunun gelişmesidir (f=7). Buna ilişkin örnek bir ifade şöyledir:

“Çocuk emeklediğinde sürtünmeyle birlikte hakikat duygusu gelişmektedir. Duyma duygusunun tonlar arasındaki farkını duyması, gözün tek tek değil, gözün ilişkisel görmesi gerekir; bilardo oyununda olduğu gibi geometrik ve mekânsal algısını geliştirmek gibi. Algının kendisi pasif bir şey değildir. Bu çocukların estetik algılamaya gücünü geliştirmesini sağlayacaktır” (F, 7, E).

Buna benzer bir başka ifade:

“Yerdeki karıncaya ya da sürünen solucana baktığınızda bütün evreni görebilmek için bir dünya tasarımızın olması gerekir. Bu hakikat duygusudur.” (EF, 12, E).

Çocuklarla felsefede saygı önemli bir içeriktir. Çocuklarla felsefede, saygı değerinin yaşayarak içselleştirilmesi beklenir (f=6).

“Etik bakışı içeren, insanın değerli olduğu, hakları olduğu, eyleyen, sorgulayan, düşünen ve akıl denilen yetiye sahip biri olduğunu içeren bir içeriği merkeze alan, erdemli eylemin önemini içeren bir bakışla.” (EF, 5, K).

Uzman görüşlerinden elde edilen verilere göre, çocuklarla felsefede içerik, kolaylaştırıcının teorik bilgisine dayalı olmalıdır. Buradan hareketle içerik her şey olabilir. Çünkü çocuklarla felsefe, geleneksel eğitimde olduğu gibi kazanım ve çıktı odaklı değil, süreç odaklıdır.

6. Öğretim Üyelerinin ÇFE’de Yöntemin Nasıl Olabileceğine İlişkin Görüşleri

“ÇFE’de yöntemin nasıl olması gerektiği konusundaki görüşleri nelerdir?” sorusuna verilen yanıtların analizinde elde edilen tema, kod ve görüşler sunulmuştur.

Çizelge – 6 Öğretim üyelerinin ÇFE’de yöntemin nasıl olması gerektiği konusundaki görüşleri

Tema	Kod	Görüş
Yöntem	Sokratik Sorgulama İroni ve Doğurtma (Nelson’un Sokratik Metodu)	<i>“Katılımcıların sorularıyla diyalog gelişebilir.” (F, 8, E).</i>
	Matthew Lipman Metodu	<i>“6-15 yaş çocuklarda, ortak bir problemin çözümünü sorgulamak için eleştirel düşünme ve akranlarla diyalog kurma beceri ve tutumlarını geliştirmektedir” (EF, 2, E).</i>
	Felsefi Sorgulama Topluluğu (FST) Metodu	<i>“Catherine McCall tarafından geliştirilmiş, akıl yürütme, gerekçelendirme, iletişim-etkileşim gibi becerilerin gelişimine odaklanır. FST oturumlarında oturum başkanının görevi, felsefi diyalogun ortaya çıkması için koşullar yaratmaktır. Bu nedenle FST oturum başkanının, temel düzeyde felsefe ve mantık bilgisine sahip olması gerekmektedir” (F, 9, E).</i>

En sık kullanılması gereken teknikler; kavramsallaştırma, oyun, soru sormayı sağlamaktır (f=8).

“6-7 yaş dönemi için oyunlar uygundur. Çocuklar bilgi edinme konusunda doymaz, acıkan varlıklardır, bu yüzden onları cesaretlendirmek gereklidir. Çocuklar doyurucu yanıtlar aldıkça daha çok öğrenmek isterler. Çocuklar oyun merkezli öğrenebilir ve bu da düşünmeyi destekler” (F, 7, E).

Bulgulardan elde edilen açıklamalara göre çocuklarla felsefede; diyalog, akıl yürütme, gerekçelendirme, iletişim-etkileşim gibi becerilerin gelişimine odaklanan yöntemler kullanılabilir.

7. Öğretim Üyelerinin ÇFE’de Değerlendirmenin Nasıl Olabileceğine İlişkin Görüşleri

Son soru şöyledir: “Öğretim üyelerinin, ÇFE’de değerlendirmenin nasıl olmasına dair görüşleri nelerdir?” sorusuna verilen yanıtların analizi sonucunda elde edilen tema, kod ve görüşler sunulmuştur.

112

Çizelge – 7 Öğretim üyelerinin, ÇFE’de değerlendirmenin nasıl olması gerektiği konusundaki görüşleri

Tema	Kod	Görüş
Değerlendirme	Amaç değerlendirme	“Yöntemi doğru uyguladım mı?, Çocuğun fikrini yönlendirdim mi? Bugün tartışma derinleşti mi, Farklı fikirler ortaya çıktı mı?” (ES, 11, K).

Kolaylaştırıcı, amaç ve yöntem uygunluğu açısından kendini irdelemelidir (N=9). Buna ilişkin ifade aşağıda belirtilmiştir:

“Çocukluk standart kalıplardan uzak olmanın, üstü kapatılmamış bir merakın olduğu, doğru yönlendirmelerle, insanın kaybetmemesi gereken bir varoluş tarzıdır. Çünkü çocukluk sorulamaz olunanları, konu edilemez olanları sorgulayabilmektir. Batıda bu bağlantı çok önemli görüldüğü için çocuklarla felsefe programları önemseniyor.” (F, 8, E).

Bulgulardan elde edilen açıklamalara göre çocuklarla felsefede değerlendirme eğitimcinin hedeflere ulaşip ulaşmadığını, tartışmayı yönlendirip yeni fikirlerin oluşmasını sağlayıp sağlayamadığına ilişkin kendisini değerlendirebilir.

Sonuç ve Tartışma

Eğitim fakültelerinde, eğitim felsefesi alanındaki öğretim üyelerinin, ÇFE'ne bakış açısının ne olduğu konusundaki bu araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar şöyledir:

ÇFE, Türkiye'de gelişen ilgi alanı ve yeni bir akademik yönelimdir. Eğiticilerin eğitimi kurumsal boyut iken ÇFE uygulamalı bir alandır. Alanyazın bu bulguyu desteklemektedir. UNESCO'nun (2007) ÇFE'nin dünyadaki durumuna ilişkin hazırladığı rapora göre dünyanın pek çok ülkesinde ÇFE'ne yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Türkiye'de ise ÇFE uygulamaları bazı okul ve öğretmenlerin çabalarıyla sınırlıdır. Bu konudaki araştırmalar da az sayıdadır (Çotuksöken, 2013; Kuçuradi, 2013; Çayır, 2015; Çayır ve Akkoyunlu 2016).

ÇFE'nin gelişmemesinin nedenleri; çocuklarla felsefeye önyargılı bakış, bu alana özel okulların daha çok önem vermesi ve çocuğun düşünme eğilimlerinin göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır. ÇFE'ne kamusal eğitimin de önem vermesi gerektiği belirtilmektedir. Alanyazın da bu bulguyu destekler niteliktedir ve bu konuda Kuçuradi'nin (2013) görüşleri şöyledir: Türkiye Felsefe Kurumu'nun Çocuklar için Felsefe Birimi'nde yapılan çalışmaların, alanyazında önemli bir yeri olmasına rağmen buna ilişkin alanyazından yararlanılabilecek programlar, sınırlı sayıdaki üniversite ve eğitim fakültesinde mevcuttur. Öğretim üyeleri tarafından eğitim fakültelerinde, sorumluların, en azından seçmeli dersleri açabileceği mümkünken konuya ilginin olmadığı belirtilmekte, Temel Eğitim ve Okul Öncesi bölümlerinde çocuklarla felsefe gibi seçmeli derslerin sınırlı sayıda olduğu belirtilmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birinin, eğitim fakültelerinin yeterli sayıda felsefeci istihdam etmemesi, felsefeye eleştiriye, sorgulamaya ve alternatif düşünmeye karşı negatif refleksin olduğu ifade edilmektedir. Eğitim fakültelerinde çocuklarla felsefe konusunda bazı seçmeli derslerin var olduğu tespit edilmiş, ancak hala yeterli olmadığı belirtilmiştir.

Eğitim fakültelerinin programlarında ÇFE'nin gelişmesi için çocuklukla ilgili epistemolojik, ontolojik ve antropolojik temelli kuramsal dersler olmalıdır. Bu bulguyu destekler nitelikte Bakır (2007) da Rousseau'nun eğitim anlayışının, özgürlükle bir anlam bulduğunu, yurttaşlık bilincinin de bu yönde belirginleşeceğini belirtir. Çocuk Antropolojisi veya Pedagojik Antropoloji gibi bilimlerle, eğitim programları temellendirilmelidir (Aydın, 2001). Ayrıca, eğitim felsefeci istihdamı, çocuk ve felsefe anabilim dalının kurulması önerilmektedir. Bu bölümler lisans ve yüksek lisans düzeyinde kuramsal ve uygulamalı olmalıdır.

ÇFE’de hedef, eleştirel düşünme, gerekçeli açıklama yapma ve tartışma kültürünün gelişmesidir. Çocukların sorularına hak ettiği yanıtların verilebilmesi için ÇFE, erken yaşta başlamalıdır. Alanyazın da bu bulguyla örtüşmektedir: UNESCO’ya göre okul öncesi ve ilköğretimin ilk evresinde yapılacak felsefe eğitiminin hedefleri, bağımsız düşünme, çocukların dil, konuşma ve tartışma yetilerini geliştirme, kavramsallaştırma yeteneği kazandırmaktır (Tepe, 2013). ÇFE’nin eleştirel yaratıcı, özenli ve dayanışmacı olmak üzere düşünmenin dört temel niteliğini geliştirdiği belirtilmektedir (Direk, 2013; Bakır, 2018; Wartenberg, 2018). Boyacı (ve diğ. 2018) Mathew Lipman ile 1960’lı yıllarda başlayan ÇFE’de, temel ilke, bu içeriğin küçük yaşlardan itibaren başlamasıdır. 6-7 yaşlar çocuklarla felsefe için en ideal yaştır (Matthews, 2000; Taşdelen, 2007; Direk, 2011, Günay, 2011; Akkocaoğlu Çayır ve Akkoyunlu, 2016; Wartenberg, 2018).

ÇFE’de içeriğin düzenlenmesinde dikkat edilecek noktalar şunlardır: Eğitim fakültelerinde çocuklarla felsefe programlarını yürütecek öğretim elemanları, temel metinleri özümsemiş olmalı ve felsefi problemleri profesyonelce irdeleyebilmelidir. Çocuklar, felsefi problemlere ilgilidir ve onları da tartışabilir. Bu yüzden çocukların düşünme eğilimlerine dayalı etkinlikler yapılmalı, çocuklarda sorgulayıcı tavrın içselleştirilmesi gözlenmelidir. Bu bulguyla paralel şekilde Erdem (2013) ÇFE’ne yönelik çok sayıda yayınevine ait kitapların umut verici olduğunu ancak bu konudaki içeriklerin ne amaçla yazıldığına dair betimsel analizlerinin yapılmasının gerektiğini belirtmektedir. Direk (2013) ise “Sofie’nin Dünyası”nın felsefeyi karmaşık olarak görenleri felsefeye yaklaştırdığını ifade etmektedir. Dolayısıyla yazarın ifadesiyle ÇFE’nin içerik özelliği felsefe bilgisi vermek değil, felsefe yapma davranışını oluşturmaktır. Bacon’un “mağara idolleri” diye nitelediği, sorgulanmamış, yaygın kanaatler, doğru düşünmeyi engeller. Çocuklara sorgulayan bir zihinsel tutum kazandırmak için onların düzeyine uygun ve didaktik olmayan öykülerden yararlanılmalıdır. 9-11 yaş için daha çok öykü, şiir, masal ve mitoloji tercih edilebilir (Direk, 2011; Yarkin, 2018; Wartenberg, 2018).

ÇFE’de yöntem, Sokratik sorgulamaya dayalı olabilir. Alanyazın da bu bulguyu destekleyerek, ÇFE’de herkesin düşüncesini ifade etmesine izin veren öğretmen modelinin önemine (Tepe, 2013); örneklerle kurgulanmış yaşantı içeren öykülerle çocukların düşüncelerinin sağlanılmasına (Erdem, 2013) dikkat çekilmektedir. ÇFE’de en uygun teknik olan soru-cevapla alınan cevaplardan üretilecek yeni sorularla tartışmaktır.

Ancak ÇFE’nin, yetişkinlerle felsefeye göre daha teknik bir alan olduğu, bu nedenle, bu konunun atıl kaldığı belirtilmektedir. Alanyazında ÇFE’de

kullanılan yöntemler şöyledir: Matthew Lipman'ın Çocuklar için Felsefe (P4C) programı (Karakaya, 2006; Boyacı ve diğ. 2018), Mc Call'un FST (Felsefi Sorgulama Topluluğu) metodu ve Leonard Nelson'ın Sokratik metodudur. Sokratik metot, soyut yaş dönemi gruplarla uygulanırken (Aydın, 2008), Lipman'ın P4C programının çocuklar ve gençlerle uygulanabilir. FST'nin ise hem yetişkinler hem de çocuklar için kullanılabilir bir metottur. Birçok ülkede uygulanan, çocukları gerekçelendirmeye teşvik eden bu yaklaşımın amacı, bağımsız düşünmenin norm olduğu bir iklim yaratmaktır. Bu süreç, adım adım bir prosedürü takip etmekten çok, ortaya çıkan etkileşim ve diyalogun niteliğine bağlıdır. Yani kolaylaştırıcı bu adımları uygulayabilir, ancak etkileşim düşükse diyalog etkili olmayabilir (Boyacı ve diğ. 2018).

Öğretim üyelerine göre, ÇFE'de değerlendirme, kolaylaştırıcının amaca ulaşip ulaşmadığını sorgulamasıdır. Okul öncesi dönemin gelişimsel ilerlemelerine paralel olarak ilkökul çağ çocuklarında kuramsal usamlama ve öğrenme motivasyonu iki önemli gelişimsel görevdir. Kavramların öğretimi ileri düzey zihinsel işlev olan kuramsal usamlamayı geliştirmeye etki eden önemli bir etkendir (Bodrova & Leong, 2010).

Öneriler

1. Eğitim fakültelerinde, çocuklarla felsefe eğitimini ustalıkla yürütebilecek, eğitim felsefesi alanında öğretim elemanı yetiştirmelidir.
2. Çocuklarla felsefe eğitiminin erken yaşlarda başlaması son derece önemlidir. Bu nedenle okul öncesi ve sınıf eğitimi lisans programlarında ÇFE dersleri verilmelidir.
3. Eğitim fakülteleri, lisans programlarında, öğretmen adaylarının, kolaylaştırıcı rol modelini profesyonelce yürütmeleri amacıyla sorgulamadan kabul etmeme, etik düşünme ve felsefi tavrı geliştirme gibi felsefeyi karakterize eden araştırmaya-tartışmaya dayalı öğretim yöntemleri kullanılmalıdır.
4. Eğitim fakültelerinde, lisans programlarında, öğretmen adaylarına öykü, şiir ve mitolojilerden oluşan bir içerik aracılığıyla, çocuğun eleştirel aklını ve felsefi düşünme eğilimini güçlendirilebilecek, pratik uygulamaya dayalı, tartışma kültürü odaklı seçmeli dersler sunulmalıdır.
5. Eğitim fakültelerinde, lisans programlarında, çocuk antropolojisi, epistemoloji ve ontoloji dersleri mutlaka olmalıdır.

DİPNOT

1 Bu makale, 4-5 Mayıs 2019 tarihleri arasında İstanbul BeReZe Sanat Evi'nde Çocukluk Bizde Kalsın Derneği tarafından düzenlenen Çocuk ve Felsefe konulu 10. Çalıştay'da sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş ve düzeltilmiş halidir.

KAYNAKÇA

Akdağ, S. (2011). Felsefe öğretimi edebiyat yoluyla yapılabilir mi? Samed Behrengi Örneği. Jean Baudrillard, Özel Bölüm: Felsefe Eğitimi ve Çocuklar İçin Felsefe, *Özne Dergisi*, 8 (14), 226-230.

Akdemir, M. (2004). Felsefi Düşünme ya da Düşünmeyi Öğrenme. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10.

Akkocaoğlu Çayır, N. ve Akkoyunlu, B. (2016). Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*, 7, (2), 97-133.

Akyüz, Y. (1987). Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 4 (10), 71-90.

Aydın, H. (2006). Eleştirel aklın ışığında postmodernizm, temel dayanakları ve eğitim felsefesi. *Eğitimde Politika Analizleri ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1, (1).

Aydın, H. (2008). Sokrates'in Felsefesi Işığında Sokratik Yönteme Analitik Bir Yaklaşım. *Bilim ve Düşünce Dergisi*, 9, (2), 1-8.

Aydın, M.Z. (2001). "Aktif Öğretim Yöntemlerinden Buldurma (Sokrates) Yöntemi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, (1), 55-80.

Bakır, K. (2007). Jean Jaques Rousseau'nun Natüralist Eğitim Anlayışı. *KKEFD*, 15, 103-122.

Bakır, K. (2018). Søren Kierkegaard'da Varoluşsal Bir Sorun Olarak Eğitim. *Stoa Felsefesi içinde* (s. 245-259). Konya: Çizgi Kitabevi.

Bakır, O. (2018). Çocuklar için felsefe. *Varlık*, 10-16.

- Bayraktar, L. (2017). Çocuklarla felsefe, Çocuklar İçin Felsefe ya da Eğitim Sistemimizde Felsefenin Yerine Dair. <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3003>. 20.09.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Bodrova, E., (2010) Leong, D.J. Zihnin Araçları. (Yay. Hazırlayan: Gelengül Haktanır, Çev. Tülin Güler, Figen Şahin, Arif Yılmaz, Elif Kalkan). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Boyacı, N. P., Karadağ, F., Gülenç, K. (2018). Çocuklar İçin Felsefe / Çocuklarla Felsefe: Felsefi Metotlar, Uygulamalar ve Amaçlar. *Kaygı*, 31, 145-173.
- Büyükdüvenci, S. (1984). Atatürk'ün eğitim felsefesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 463-474.
- Çayır Akkocaoğlu. N. (2015). Çocuklar İçin felsefe eğitimi üzerine nitel bir araştırma (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye). http://tez.yok.gov.tr/Ulusal_Tez_Merkezi/nden_elde_edilmistir (Tez No. 394850)
- Çotuksöken, B. (2013). Düşünme Eğitiminin Güncel Durumu ve Sorunları. B. Çotuksöken ve H. Tepe (Yay. Haz.). Çocuklar için felsefe eğitimi içinde (s. 35-48). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Daşcan, Ö. (2018). İlkokul Programı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Demirtaş, V., Karadağ, F., Gülenç, K. (2018). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Felsefi Sorgulama Süreçlerinde Oluşturdukları Soruların Düzeyi ve Verdikleri Cevapların Niteliği: Çocuklarla Felsefe Eğitimi. *International Online Journal of Educational Sciences*. 10, (2), 277-294.
- Direk, N. (2011). Neden Çocuklar İçin Felsefe. Jean Baudrillard, Özel Bölüm: Felsefe Eğitimi ve Çocuklar İçin Felsefe, *Özne Dergisi*, 8 (14), 231-235.
- Direk, N. (2018). Duvarlar örülmeden. *Varlık*, 7-9.
- Erdem, H. (2013). Türkiye'de Çocuklar İçin Felsefe Kitapları. B. Çotuksöken ve H. Tepe (Yay. Haz.). Çocuklar için felsefe eğitimi içinde (s. 49-61). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları
- Freire, P. (2014). Yüreğin Pedagojisi. Ankara: Ütopya Yayınları.

- Gökberk, M. (2018). Aydınlanma felsefesi, Devrimler ve Atatürk. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Gülgöz, S.(2020). Sosyal kategori kavramlarının gelişimi. Derleyenler: Ç. Aydın, T. Göksun, Aylin C. Küntay, D. Tahiroğlu. Aklın Çocuk Hali. Zihin Gelişimi Araştırmaları içinde (s. 249-270) İstanbul: KÜY Koç Üniversitesi Yayınları.
- Günay, M. (2011). Felsefe eğitiminde edebiyatın yeri. Jean Baudrillard, Özel Bölüm: Felsefe Eğitimi ve Çocuklar İçin Felsefe, *Özne Dergisi*, 8 (14), 222-229.
- Horner, C. ve Westacott, E. (2013). Felsefe aracılığıyla düşünme. (Çev. A. Arslan) (3. Baskı) Ankara: Phoenix Yayınları.
- İnce, M., ve Yıkılmış, G. (2021). Özel eğitim öğretmen adaylarının eğitim felsefesi dersine ilişkin görüşleri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (1), 334-347. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2021.21.60703-813698>
- Kanat, K. ve Temel, F. (2019). Sokratik Yönteme Dayalı Eğitim Programının 5-6 yaş Grubu Çocukların Çalışma Belleklerine Etkisinin İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23, (3), 892-905.
- Karakaya, Z. (2006). Çocuk felsefesi ve çocuk eğitimi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 1.
- Karadağ F. & Demirtaş Yıldız V. (2018). Çocuklarla felsefe öğretim programı'nın okul öncesi dönemdeki çocukların eleştirel düşünme becerileri üzerindeki etkililiği, *Eğitim ve Bilim*, 43 (195), 19-40. DOI: <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2018.7268>
- Kuçuradi, I. (2013). Türkiye’de felsefe eğitimi. (Yayıma Haz. B. Çotuksöken, H. Tepe). Çocuklar için felsefe eğitimi içinde (s.17-22) Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Lone, M. J. (2018). Filozof çocuk. (Çev. G. Arıkan). 4. Baskı. İstanbul: Sola Yayınları.

- Matthews, G. B. (2000). *Çocukluk Felsefesi*. (Çev. E. Çakmak) İstanbul: Gendaş Kültür.
- Maury, L. (2008). *Piaget ve Çocuk. Piaget et l'enfant*. (Çev. N. Sarıca). Ankara: De ki Yayınları.
- Mutlu, B. (2017). Çocuklukta ve çocukça felsefe yapmak. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2, (4), 19-49.
- Okur, M. (2008). Çocuklar için felsefe eğitim programının altı yaş grubu çocuklarının, atılganlık, işbirliği ve kendini kontrol sosyal becerileri üzerindeki etkisi (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye). <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>'nden elde edilmiştir. (Tez No. 2264459)
- Öğüt, F. (2019). Felsefi düşünmenin önemi ve çocuklar için felsefe (Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye). <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>'nden elde edilmiştir. (Tez No. 595272)
- Özkan, B. (2020). Çocuklar için felsefe neden önemlidir? *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi* (UEAD), 4 (1), 49-61
- Öztaş, G. G. (2013) *Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Piaget, J. (2017). *Çocukta Dil ve Düşünme*. (Çev. S. E. Siyavuşgil Günümüz Türkçesi Yusuf Turan Günaydın) Ankara: Palme Yayıncılık.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yokoluşu*. (Çev. K. İnal). Ankara: İmge Kitabevi
- Rousseau, J.J. (2011). *Emile “Bir çocuk büyüyor”* (Çev. Ülkü Akagündüz) İstanbul: Selis Kitaplar.
- Sönmez, C. (2004). *Atatürk’te Çocuk Sevgisi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara: Divan Yayıncılık.
- Stearns, P. N. (2021). *Çocukluğun tarihi*. (Çev. H. Dikmen ve B. Uçar) İstanbul: İnade.

Şengör, C. A. M. (2019). Hasan Âli Yücel ve Türk Aydınlanması. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 6. Basım.

Tan, M. (1989). Çağlar Boyunca Çocukluk. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22,1.

Taşdelen, V. (2007). Felsefe Eğitimi: Bir Yaşantının Peşinde. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40 (2), 277-294.

Taşdelen, V. (2014). Felsefenin gülümseyen yüzü: Çocuklarla felsefe, *Türk Dili*, 562-568.

Tepe, H. (2013). UNESCO verileri ışığında Dünya’da çocuklar için felsefe. B. Çotuksöken ve H. Tepe (Yay. Haz.). *Çocuklar için felsefe eğitimi içinde* (s. 77-97). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Tepe, H. (2013). UNESCO verileri ışığında Dünya’da çocuklar için felsefe. B. Çotuksöken ve H. Tepe (Yay. Haz.). *Çocuklar için felsefe eğitimi içinde* (s. 77-94). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Toktaş, F., Acuner, H. Y. (2003). İlahiyat fakültelerinde felsefe dersleri. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, (17), 159 – 176

Tunç, A. İ. (2017). Çocuklarla felsefe. *Çocuk ve Medeniyet*. 2 (4), 71-90.

Versenyi, L. (1995). Sokrates ve İnsan Sevgisi. (Çev. Ahmet Cevizci) (2. Basım), Ankara: Gündoğan Yayınları.

Wartenberg, T. E. (2018). Küçük çocuklar için büyük fikirler. Çocuk edebiyatıyla felsefe öğretimi. (Çev. S. Kurtar ve A. K. Gülen). Bursa: Sentez Yayıncılık.

White, D. A. (2010). Çocuklar İçin Felsefe. (Çev. U. Uğur) 3. Basım. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Yarkın, Ö. (2018). Çocuklar için felsefe yazını üzerine. *Varlık Dergisi*, 17-19

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yin, R.K. (2017). Durum Çalışması Araştırması Uygulamaları. (Çev. İ. Günbayı) Ankara: Nobel Yayıncılık.https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/AA_Sunus_%20Onsoz_Uygulama_Yonergesi.pdf.

Yükseköğretim Kurulu [Concil of Higer Education]. (2018). Yeni öğretmen yetiştirme lisans programları [New teacher training undergraduate programs]. <https://www.yok.gov.tr>